

ЧАЙКОВСКИ ЗА МАКЕДОНИЯ

Ванда Смоховска-Петрова

Михаил Чайковски — Садък паша, един от най-популярните полски писатели през миналия век и активен политически деец, е прекарал 30 години от живота си в турската империя. Той пристига за пръв път в Цариград в 1841 г. като политически агент на княз Адам Чарториски. Смел, енергичен, подвижен, той предприема редица пътешествия из европейската част на империята и скоро започва да се ориентира много добре по редица въпроси, свързани с политическото положение и бита на поробените балкански народи. Близките му връзки с Константин Огнянович (известно време — помощник на Чайковски), Неофит Бозвели и Иларион Макариополски, наред с тясното му сътрудничество с някои видни сръбски политици (Вучич, Петровић) и сръбския дипломатически представител в Цариград — Лазар Теодоровић, задълбочават и утвърждават неговите познания.

След погурчването си в 1850 г. (настъпило поради заплахата от страна на царска Русия, която настоявала пред Портата Чайковски да бъде изгонен от Турция), Садък паша се запознава още по-отблизо с южните славяни. По време на Кримската война той създава славянски полк, тъй наречените „Отомански казаци“, известни в България под името „казак алаят“. Мнозина от неговите войници са българи, а не липсват и сърби. След Кримската война „казашкият“ полк е изпратен да пази западната граница на империята. Садък паша (с чин генерал) има вече възможност да влиза в по-близък допир с населението на Македония и да наблюдава отблизо местните обичай и особено фолклора, към който проявява подчертан интерес. По това време в Лайпциг се готви за печат третото издание на един от най-прочутите на времето исторически романи — „Вернихора“. Издателството се обръща към автора с молба да подготви предговор към книгата. Садък паша, ръководен от желанието да популяризира своя полк сред полските читатели, се възползува от случая и написва вместо предговор (на 10 август 1861 г.) цял дълъг разказ, в който между другото отделя доста място и за впечатленията си от Македония.¹

Авторът започва с вълнуващо описание на гледката на Крали Марковите кули, които една ранна сутрин, при изгрев слънце, израснали изведнъж пред очите на маршируващите войници.

„Върху Марковите кули — пише Чайковски — още не е изтрят ликът на Крали Марко; белият му любим боен кон е като жив, сякаш ще изкочи изпод ездача, а Марко цял окован в броня, с гордо око гледа българските поля и равнини (к. м. — В. См. П.) и като че ли казва: „Не ще ви дам!“ В ръката стиска дръжката на сабята си: „Не пристъпвайте!“

Българите много почитат това място.“²

По-нататък Чайковски описва пристигането на полка си в „Кюпрюля, предишния Велес, край река Вардар, наричана от българите — майстор Вардар“.

¹ Виж предговор към Wernyhora, wieszcz ukraiński, powieść historyczna z r. 1768 przez M. Czajkowskiego, Lipsk, F. A. Brockhaus, 1863 г., с. XXII—XXIX.

² Преводът от полски е направен от авторката на статията.

„Бърз и игрив“ — пише авторът за Вардар — той прилича на красавиците българки, които черпят от него вода. Край Вардар има най-хубавите жени и макар че те са българки, по нищо не отстъпват на нашите полячки — можеш от Литва да тръгнеш на кон, за да ги отвлечаш (алюзия към баладата „Тримата Будрисовци“ от А. Мицкевич (б. м., В. См. П.). Не само красотата на жените, но и просветата тук е по-голяма. Навсякъде училища, навсякъде се учат.

След тази констатация Чайковски привежда едно предание: запазено сред местното население, за трагичните събития от 1832 г., жертва на които са станали три сестри — красавици от Велес.

„Това се случило в онова време, когато Мустафа паша Шкодзали, потомък на Скандер бей Кастриоти, вдигнал бунт срещу султан Махмуд. Арнаутите Гиезови заели българските села и градове и ги управлявали с насилие и обиди. . . Арслан бей, най-храбрият от войните на Мустафа паша, се настанил във Велес: яздил българите като коне, обиждал молещите се в църквата и за развлечение на своите войници заповядвал да се избива и обесва населението. Из улиците биели с пръчки жените и децата (както по-късно в Полша). Но тази дива орда, заедно със своя вожд, заставала в унес и почуда пред трите девици, които единствени от целия град не престанали да ходят, както преди, за вода на Вардара, Арслан бей не посмял да ги отвлече насилно в харема си; той искал да спечели сърцата им. Най-сетне, разгневен от упорството им, втурнал се в дома на трите девици и този ден никой не ги видял да отиват към реката, а Вардар бил тъжен, мрачен и мътен; тъпци българи се трупали по бреговете му и чакали. В полунощ, когато пияните стражи на арнаутите заспали, трите сестри излезли от къщи. Най-голямата носела в ръка главата на Арслан бей, а двете по-малки — главите на братята му — Каплан бей и Адем бей. Те минали мостчето на реката и застанали на скалата:

— Не сме вече достойни нито за вашите очи, нито за вашите сърца. Само Вардар ни остана. Вардар, наш Вардар, отмъсти за нас! Сложихи върху скалата главите на тримата арнаути, а самите те скочили във Вардара и потънали. . . Жажда за мъст пламнала в сърцата на българите; беззащитни, те сами за една нощ изклали целия арнаутски полк на Арслан бей, не оставили нито една жива душа.“

Така завършва преданието, за автентичността на което, както и за достоверността за станалата през 1832 г. случка, не може да се гарантира. Но не това в случая е същественото. Същественото е, че за полския писател и политик, който така добре е познавал Балканите, не е имало ни най-малко съмнение, че населението на Македония — това са българи, че земите край Вардар са български, а Велес е български град.

РОЛЯТА НА ГЕОРГИ БАКАЛОВ ЗА ПРОНИКВАНЕТО НА МАКСИМ ГОРКИ В БЪЛГАРИЯ

Маргарита Каназирска

Никой у нас не допринася толкова много за разкриване истинския облик на великия Горки, за правилното тълкуване на революционното му творчество, за неговото превеждане и популяризиране, както Георги Бакалов. Близко четиридесет години той се изявява като неутомим негов преводач и страстен критик, редактор и издател. Тази многогранна и разнообразна дейност на Бакалов неведнъж е била предмет на изследване у нас, а в последно време и в Съветския съюз. Твърде богат и нов материал изнесоха в своите статии и трудове А. Тодоров,